

JAN-OLOF SUNDELL:

Politisk litteratur

I sin artikel ger fil lic Jan-Olof Sundell synpunkter på flera betydelsefulla historiska och politiska arbeten. Av dessa kan nämnas två som behandlar andra världskriget: Harrison Salisburys bok om Leningrads belägring och Barbara Tuchmans bok om general Stilwell, båda av mycket hög klass. Författaren diskuterar den nya amerikanska skolan av revisionistiska historieskrivare, som påverkat några svenska kritiker, och han nämner den begynnande omvärderingen av Kennedy-epoken. Till sist återger han med sympati Anthony Sampsons kritik av ITT, men utöver dessa arbeten har han läst bl a Erling Bjöls Världshistoria och Konrad Lorenz.

Det råder sannerligen inte brist på intressant aktuell litteratur av både politiskt och historiskt intresse. Man måste välja, och varje urval präglas naturligtvis av skribentens egen samhällssyn och hans värderingar. Här gjorda urval återspeglar dessa förhållanden. Jag har också tagit upp några böcker som inte är helt nya men ändå förtjänar att uppmärksammas, delvis därför att de har behandlats obetydligt i svenska massmedia trots att de är obestridligt intressanta.

I dessa energibrists dagar kom jag för en tid sedan att ta fram en bok som fått stå oläst kanske till följd av sin längd. Det rör sig om den som det verkar definitiva skildringen av den tyska belägringen av Leningrad under andra världskriget. Boken heter *The 900 days — The siege of Leningrad* och författare är den berömde amerikanske journalisten Harrison Salisbury. Han är bland annat känd för sin redogörelse för sin tid som *New York Times* korrespondent i Moskva vid tiden för Stalins död och som en av de första västerländska journalister som fick möjlighet att rapportera om verkan av de amerikanska flygbombningarna i Nordvietnam i mitten av sextiotalet.

Boken om Leningrads belägring är kanske det bästa som kommit från Salisburys penna. Det är naturligtvis fråga om ett utomordentligt ämne, och författaren missar inte möjligheten att skriva ett verkligt epos. Han ger en oförglömlig bild av det ryska folkets tapperhet mot skenbart omöjliga odds, men samtidigt är det en skrämmande beskrivning av intriger och

brutalitet från de makthavandes sida. Den ende högre kommunist som framstår i en något bättre dager än tidigare är Lenins partichef Zhdanov. Efter Zhdanovs död 1948 under oklara omständigheter drabbades de flesta av hans medarbetare från kriget i Leningrad av utrensningar och försvann från scenen. Mycket av den dokumentation, som samlats under belägringen, skingrades under Stalins sista år. Redan under kriget, t o m medan belägringen ännu pågick, fick författare och journalister inte offentliggöra sina skrivelser alls eller först efter att ha tvättat manuskripten på kontroversiellt stoff. I själva verket torde det knappast i Sovjetunionen finnas en sådan kritisk sammanställning av belägringen av Leningrad som motsvarar Salisburys mönstergillt balanserade och fascinerande redogörelse.

Det är också en skrämmande bok. Belägringen av Leningrad utsatte staden för en väldig materiell förstörelse och befolkningen decimerades enormt. Den 15 april 1942 beräknades födoämnesförråden efter ett befolkningstal, som bara var en tredjedel av det som varit vid blockadens inledning den 30 augusti 1941. En del människor lyckades man evakuera, men det stora flertalet svalt ihjäl. Salisbury beräknar den totala dödssiffran i Leningrad med förstäder under kriget till minst 1,1 miljoner till följd av svält. Även de som överlevde blev i många fall märkta för livet av sina upplevelser de hårda vintermånaderna 1942 i en stad där de kommunala transportmedlen inte fungerade, liksom lämnades kvar på gatorna i många

fall under lång tid och det inte fanns någon värme i husen till följd av bränslebrist. Man åt hundar, och det lär också ha förekommit fall av kannibalism.

Ett värtaligt uttryck för befolkningens lidande utgör de dagboksanteckningar, som flera år senare påträffades och som gjorts under vintern 1941—42 av en elvaårig skolflicka. Hon berättar kortfattat om hur den ena familjemedlemmen efter den andra dör under vintern och början av våren till dess hon själv är ensam kvar. Fast hon sedan evakuerades, omkom hon ändå ungefär ett år senare som en följd av sitt försvagade allmäntillstånd. Det här är en bok som likt Anne Franks dagbok — låt vara på ett annat plan — ger en bild av hur kriget drabbar de vanliga människorna och som man aldrig glömmer.

De intellektuellas förräderi

Den första socialiststaten har länge fascinerat intellektuella utanför Sovjetunionen. Åtminstone var det fallet fram till 50-talet och avstaliniseringen. Hur kunde det komma sig att så många framstående vänsterintellektuella kunde identifiera sig starkt med Sovjetunionen och det oavsett om de var medlemmar av kommunistpartiet eller bara sympatisörer? Det är det problem som den engelske historikern David Cauter ägnat sin uppmärksamhet i den förra året utgivna studien *The Fellow-Travelers* (Weidenfeld & Nicolson). Cauter finner som en förklaring bland många, att så många vänsterintellektuella var skeptiska eller direkt fientliga till utvecklingen i sitt eget land. Det mest slående exemplet är

makarna Sidney och Beatrice Webbs monumentala bok *Soviet Communism — a new Civilization?*, första gången publicerad 1935. När den andra upplagan utgavs 1937, hade den antydning till osäkerhet som tidigare möjligen kunde ha funnits hos författarna ersatts av en fast övertygelse, som bland annat tog sig uttryck i att det avslutande frågetecknet hade strukits.

En utmärkt komplettering till Cautes översikt utgör två artiklar i respektive november och decembernummerna 1973 av den engelska kulturtidskriften *Encounter*. Den första behandlar *The ideological Pilgrim* och jämför vad gårdagens ideologiske resenär sökte finna i den unga Sovjetstaten med sextioalets och sjuttioalets vänsterresenärer till Kuba, Nordvietnam, Nordkorea, Albanien och Kina. Den andra artikeln behandlar frågan om de intellektuella på 30-talet var lurade av propagandan eller om de i själva verket var medvetna om fasorna i Stalins fängelsestat med dess massavrättningar och slavläger. Författaren, en engelsk litteraturhistoriker vid namn George Watson, fastställer att i flertalet fall visste de ganska bra vad som försiggick. Värre var att många av dem livligt förespråkade tillgripande av revolutionärt våld mot avvikande individer och tidigare medlemmar av "förtryckargrupper" som kulaker och borgare. Det är en skrämmande läsning. Watsons sammanfattning har i viss mån sin spets mot en av Cautes mindre lyckade idéer, att medlöparna var någon sorts sentida ättlingar till 1700-talets upplysningsrörelse: "Mellan 1933 och 1939 stödde många (och

kanske de flesta) engelska intellektuella under femtio års ålder, och ett stort antal i andra västländer, medvetet det största massmordet i mänsklighetens historia. Tom historikerns anklagande öga måste nödvändigtvis blinka i det skarpa ljuset av detta konstaterande. Man kunde önska att beläggen inte vore så överväldigande som de är."

Världen efter 1945

För den som vill orientera sig om vad som hänt under de senaste decennierna i världen finns nu ett intressant standardarbete på svenska författat av professorn i internationell politik vid universitetet i Århus Erling Bjöl. Han har tidigare utgivit en skarpsinnig liten pocketbok om Öst-Västkonflikten. Hans nya arbete i tre delar har överrubriken *Världshistorien efter 1945* (Bonniers). De två delar som i skrivande stund har utkommit handlar om Den internationella politiken och om De rika länderna. Under våren 1974 skall den avslutande tredje delen om Revolutionens och svältens värld utkomma. Hela serien är utgiven i samarbete med Utrikespolitiska Institutet.

På många sätt är detta ett utmärkt arbete. Det är utomordentligt tillfredsställande att en i stort sett välbalanserad och kunnig framställning över vår tids historia blir tillgänglig på svenska, och verket hör naturligtvis hemma i alla bibliotek. Men Bjöls text är inte invändningsfri. Även om det grundläggande greppet är bra och uppläggningsen i stort sett väl genomtänkt är framställningen ibland påtagligt subjek-

tiv. Kanske beror den understundom egendomliga slängigheten i uttrycksätten på författarens långa journalistiska förflutna, innan han vid mitten av sextioalet slog in på allvar på den akademiska banan, kanske på hans egna personliga värderingar, man vågar nästan säga fördomar. I många fall stör detta inte nämnvärt; jag delar t ex Bjöls höga uppskattning av en politiker som Ernest Bevin och dennes verksamhet som engelsk utrikesminister i slutet av fyrtioalet.

Men i andra fall kan författarens närmast socialliberala värderingar i förening med en tendens till ett spekulativt skrivsätt leda till egendomliga resultat. Mest påtagligt blir detta när Bjöl har att skriva om personligheter som han uppenbarligen inte känner något som helst gemensamt med. Direkt orättvis blir han i sin karakteristik av Barry Goldwater i samband med presidentvalkampanjen 1964: "Han representerade synpunkter som både utvecklingen och flertalet väljare för länge sedan lagt bakom sig... Efter valnederlaget drog sig Goldwater mer eller mindre utskämd tillbaka men kom 1968 åter in på sin gamla plats i senaten." (De rika länderna s 163, bildtexten). Fullkomligt befängd blir framställningen om Goldwater och hans eventuella medansvar för mordet på John Kennedy 1963: "Vid en tidpunkt då amerikanerna ännu var skakade av den förfärliga tragedin året innan, valde republikanerna i Barry Goldwater en representant för just den högerradikalism som många ansåg vara åtminstone moraliskt medansvarig för vad som skett." (Den

internationella politiken s 399 f) Detta är politisk polemik och inte historieskrivning.

Vänsterns historieskrivning

Politisk polemik i historieskrivningens form har blivit mycket vanlig när det gäller konflikten mellan USA och Sovjetunionen efter 1945. Den sk revisionistiska skolan vill i motsats till ett mer traditionellt synsätt som bekant lägga huvudansvaret för det kalla krigets uppkomst inte hos Sovjet utan hos USA. Det har i England och framför allt USA framträtt en lång rad revisionistiska historiker under senare år.

Tidigare har de traditionella historikerna ignorerat denna historiesyn. Man har således i sina egna framställningar av det kalla kriget underlåtit att diskutera de alternativa tolkningar, som revisionisterna lagt fram med få undantag när. Under senare år har dock skett en viss omsvängning. Den senaste och mest genomarbetade "motboken" heter *The New Left and the Origins of the Cold War* (Princeton University Press). Författaren, Robert James Maddox, är biträdande professor i historia vid Pennsylvania State University. Maddox har tagit fasta på den yttre akademiska, vetenskapliga apparat som revisionisterna använder sig av till synes i likhet med alla andra forskare. Han har granskat de revisionistiska historikernas framställningar genom att undersöka deras notsystem och redovisar på en rad delpunkter, som var och en för sig kan gälla en förhållandevis obetydlig omständighet, sammantaget en i sak förödande kritik. Revisionisterna visar sig ha brutit mot de

flesta vedertagna regler för historieskrivning. De anger felaktiga sakuppgifter, förvanskar citat, bryter ut i och för sig korrekta citat ur sitt sammanhang så att helhetsbilden förvrids, läser in innebörder i uttalanden som inte rimligen kan vara riktiga vid tillämpningen av normala kriterier, gör uttalanden som framkommit i texten den amerikanska administrationen på låg nivå till representativa för bedömningen på hög nivå trots att belägg härför antingen saknas eller det t o m finns uppgifter som går stick i stäv med den presenterade tolkningen.

Det är ett digert syndaregister som den bistre kriorättaren Maddox lyckats få fram. Han har naturligtvis gjort det helt riktiga. Han har tagit reda på om revisionisternas delbitar av verkligheten stämmer eller ej. Den slutsats man kan dra är bl a att det uppenbart är en utmärkt (om än tvivelaktig) metod att skapa respekt hos sina läsare att överväldiga dem med en notapparat, som åtminstone ser vetenskaplig ut. Hur många läsare tar sig tid eller har faktiska möjligheter att kontrollera texten i särklass uslaste av alla revisionistböcker, David Horowitz *The Free World Colossus*? Den flitige Maddox har gjort det och slutsatsen av hans granskning är, att "Långt ifrån att vara ett exempel på 'seriös' forskning — eller forskning av vad slag det vara må — är *The Free World Colossus* föga mer än en polemik med fotnötter."

Maddox' omdömen om andra revisionister som Appleman Williams, Fleming, Alperowitz och Kolko är i sak föga mildare,

även om de understundom i tonen är något välvilligare än hans förkastelsedom över Horowitz. Denne har ju därtill — genom att hans bok olyckligtvis redan 1965 översattes till svenska — kommit att spela en sällsynt olycklig roll för opinionsbildningen på visst yngre politiskt håll här i Sverige. Maddox sammanfattar resultatet av sin bok och av sin kritik på följande sätt: "En nyvänsterversion av ursprunget till det kalla kriget kanske är fullt möjlig. Om det är fallet, så återstår att skriva den." Man kan bara hoppas att sådana övertygade anhängare av den revisionistiska skolan här i Sverige som Bengt Lindroth på Sveriges Radio, Gunnar Fredrikson på Aftonbladet och DN-kolumnisten Nordal Åkerman läser Maddox bok och sedan — förhoppningsvis — stämmer ned tonen i sina beskrivningar av den revisionistiska skolans segertåg genom amerikansk historieskrivning.

Revision av Kennedy-epoken

Synen på John och Robert Kennedy har börjat förändras. Det är kanske ofrånkomligt att en uppvärdering av politiska personer under deras livstid och första tiden efter en tragisk, förtidig död så småningom kan bytas mot en mer skeptisk och kritisk syn. Ett exempel på den kritiska synen på bröderna Kennedy är den konservativa engelske journalisten Henry Fairlies — medarbetare i bl a *Times*, *Spectator* och *Encounter* — studie *The Kennedy Promise — The Politics of Expectation* (Doubleday). Fairlies grundläggande tes är att John Kennedy i samband med sitt

maktillträde skapade överdrivna och sakligt obefogade förhoppningar om att på politisk väg under den store ledargestalten i presidentens person lösa samhälleliga problem, problem som i många fall var av sådan beskaffenhet och sådan svårighetsgrad att det inte gick att lösa dem på konventionell politisk väg utan snarare måste leda till att man tvingas söka leva med dem. När det nämligen visar sig, säger Fairlie, att problemen (tex relationerna mellan raserna i USA) inte går att lösa, då är det stor risk för att det uppkommer besvikelse och sedan aggressivitet riktad mot det politiska system, vars främsta företrädare är ansvariga för den ursprungliga falska bilden av verkligheten. Fairlies bok är intressant, men den är på sitt sätt lika ensidig som de tidigare väl positiva biografierna om John Kennedy och han pressar sitt material på ett ibland otillbörligt sätt. Inte desto mindre kan hans bok en gång komma att visa sig fruktbar för en kommande historieskrivning om ledarna för the New Frontier.

USA och Kina

Till de problem, som John Kennedy lämnade efter sig olösta vid sin död, hörde som bekant Vietnam. Efteråt kan man inte undgå att fråga sig hur det egentligen kunde komma sig att amerikanerna kunde lockas in i det politiska och militära moras, som de politiskt förvirrade förhållandena i Indokina utgjorde. Varför valde man frivilligt att ta vid där fransmännen lämnade av? Ett djupperspektiv gör det amerikanska agerandet än mer svårbegrip-

ligt, ty det var faktiskt inte första gången man fått erfara i modern tid vad det innebär att samarbeta i ett krig med en motspänstig, korrumpad och odemokratisk regim i ett krig på Asiens fastland.

Det är inte i första hand Korea som här avses utan de erfarenheter, som den amerikanska militära och politiska ledningen gjorde under andra världskriget, när general Stilwell fick i uppdrag att aktivera Nationalistkinas krigföring mot Japan efter Pearl Harbor. Den lika berömda som förträffliga populärhistorikern Barbara Tuchman har ägnat en tjock studie åt Stilwell and the American Experience in China (Macmillan/Bantam Books). Hon har tidigare bl a skrivit om första världskrigets inledningsskede — The Guns of August, på svenska Augusti 1914 (Forum). Boken om Stilwell är en tragisk berättelse om stora ambitioner och svikna förhoppningar. Bilden av Chiang Kai-Shek är utomordentligt negativ — likheterna med Diem i Sydvietnam senare är påtagliga. Däremot upplever man den gamle bitvargen Vinegar Joe Stilwell som en ovanligt fascinerande general, en sträng republikan som ändå tidigt kom att inse att framtiden i Kina låg hos kommunisterna. De var de enda som efter kriget med Japan hade konstruktiva lösningar för framtiden och över huvud taget var i stånd att modernisera Kina så att landet skulle kunna frigöras från sitt sekelgamla beroende av de västliga stormakterna.

Konrad Lorenz

Nyligen har etologen Konrad Lorenz fram-

trätt som samhällskritiker med den lilla skriften *Civilisationens åtta dödssynder* (Pan/Norstedt). Lorenz har ju framför allt blivit känd för sina studier av djurs beteende och har sedan överfört slutsatser om djurens beteende att vara tillämpliga även på människan. Utan ordentlig kunskap härom riskerar vi att göra oss skyldiga till allvarliga felgrepp i vår utformning av dagens och morgondagens samhälle, menar Lorenz. Här har Lorenz gått över till att läsa lagen för den moderna västerländska civilisationen och den har mycket på sitt samvete enligt honom; överbefolkning, miljöförstöring, människans teknologiska kapploppning med sig själv, känslornas utarmning, någonting som han kallar genetiskt förfall, den tilltagande mottagligheten för indoktrinering, raserandet av traditionerna och kärnvapenkapprustningen.

När Lorenz håller sig till sitt fackområde förefaller det en lekman att vara både tänkvärdt och intresseväckande, men när han försöker sig som allmän samhällskritiker blir resultatet mer blandat. Det finns riktiga observationer och skarpsinne också här men tyvärr också en viss gnällighet över förändringar i samhället, som ibland kommer farligt nära ett rent kverulerande.

ITT — ett ovanligt företag

I vår krympande värld spelar de stora internationella företagen en allt större ekonomisk och politisk roll. Kapitalets internationalisering har inte motsvarats av något motsvarande beträffande arbetarorganisationerna och regeringarna. Både för

den fackliga rörelsen och för enskilda regeringar utgör de internationella företagens verksamhet ett tilltagande bekymmer. Det är ingen tvekan om att de spelar en på många sätt nyttig och konstruktiv roll i världsekonomin, men de skapar också problem. Ett exempel på ett sådant företags agerande lämnar den välkände journalisten Anthony Sampson — känd från *Anatomy of Britain* och *The New Europeans* — med sin bok om ITT-bolaget, *The Sovereign State — The secret History of ITT* (Hodder and Staughton, på svenska utgiven av Wahlström och Widstrand). I och för sig är nu ITT ett av allt att döma ovanligt konstigt och ovanligt otrevligt bolag, men det hindrar inte att det enskilda fallet illustrerar vad som kan hända när tillräckligt samvetslösa personer får kontroll över betydande ekonomisk makt.

Sampson markerar mycket klart, och det är en av de stora förtjänsterna med hans bok, att han inte kan anse ITT som typiskt för internationella storföretag. Tvärtom har det alltid varit avvikande under hela sin drygt femtioåriga tillvaro, då det i stort sett i tur och ordning har kontrollerats av två särpräglade personligheter, Sosthenes Behn och Harold Geneen.

ITT sysselsätter 400 000 personer över hela världen och hade 1972 en försäljning på 7,3 miljarder dollar. Därmed ligger företaget på elfte plats i världen. Man har sökt utnyttja sitt inflytande också i politiska sammanhang. Under andra världskriget sökte Behn gardera företags in-

tressen så att hur kriget än gick skulle ITT ha intressen förankrade hos den sida som till slut segrade. Man har länge velat framställa sig som en företrädare för den fria företagsamheten och som en försvarare av västerländska värderingar. Det är naturligtvis mot den bakgrunden man måste se bolagets egendomliga manövrer i samband med presidentvalet i Chile 1970, då Allende skulle hindras att tillträda sitt ämbete också efter det han hade blivit vald. I den riktningen sökte ITT att påverka State Department. Dokumentatio-

nen härom finns utgiven i en liten pocketbok i serien Verdandi-debatt med titeln Socialismen måste krossas. Tilläggas kan att boken kom ut redan för ett år sedan, således långt före militärkuppen i Chile. Man bör dock akta sig att av de publicerade dokumenten — som ursprungligen avslöjades av den amerikanska kolumnisten Jack Anderson — dra slutsatsen att USA:s regering vare sig 1970 eller 1973 aktivt sökte respektive hindra Allende att tillträda presidentämbetet eller störta hans regering.